

Over aard, functie en geschiedenis van 'historiografie': Een poging tot plaatsbepaling van een historische discipline

A.E.M. Janssen

I.

Onder vigeur van artikel 232^b van het uit 1982 daterende Academisch Statuut wordt iedere student in Nederland tijdens zijn universitaire studie in de geschiedenis op de een of andere wijze geconfronteerd met een studieprogramma, waarbinnen ook expliciete aandacht is gereserveerd voor een of meer historische vakken, die ter ondersteuning van de studie 'dienstig' heten. Tot zodanige vakken worden blijkens dat artikel van het Academisch Statuut in elk geval gerekend 'historiografie', 'methodologie', 'geschiedfilosofie' en 'theorie van de geschiedwetenschap'.¹

Dat in dit rijtje al deze vakken of vakgebieden elk voor zich iets geheel anders zouden betekenen en derhalve telkens uitdrukkelijk van elkaar zouden moeten worden onderscheiden, kan natuurlijk niet verhelen dat er - overigens óók buiten Nederland - zekere begripsverwarring heerst ten aanzien van de wezenlijke inhoud en de onderlinge samenhang van die onderscheiden vakgebieden. Zij hebben in elk geval met elkaar gemeen dat zij te zamen en elk voor zich onmiskenbare wetenschappelijke, onderwijskundige en daarmee ook maatschappelijke betekenis hebben. Een nadere inventarisatie van de wijze waarop dat amfibische artikel 232^b aan de verschillende studierichtingen geschiedenis van de Nederlandse universiteiten in de praktijk van het aldaar gegeven onderwijs toepassing vindt, zou overigens markante en uiteenlopende verschillen in interpretatie en opvatting kunnen opleveren. Historici, geschiedfilosofen en geschiedtheoretici blijken onder historiografie, methodologie, geschiedfilosofie en theorie van de geschiedwetenschap telkens weer iets anders te (willen) verstaan, met als gevolg dat over aard, zin en functie van al deze vakgebieden een even interessante als onwelkome begripsverwarring heerst. Zodanige begripsverwarring is niet alleen hinderlijk in de praktijk van onderwijs (en onderzoek), maar kan ook gerede aanleiding vormen tot onaangename misverstanden en vermoeiende spraakverwarring, zelfs tot heuse competentiestrijd en nauwelijks te beteugelen territoriumdrift, zulks wanneer docenten aan universiteiten onderling zichtbaar moeite hebben met de zozeer gewenste afbakening van een ieders vakgebied en met de evenzeer noodzakelijke eerbiediging van elkaars ambities en competenties.²

Dat in het al enige malen genoemde artikel 232^b van het Academisch Statuut de vakken historiografie, methodologie, geschiedfilosofie en theorie van de geschiedwetenschap in een uitgesproken juxtapositie worden opgevoerd, hoeft nog niet te betekenen dat zij ten opzichte van elkaar als volkomen eigensoortig of 'eigenstandig' zouden mogen of moeten verkeren.

Geen hedendaags beoefenaar van de geschiedenis zal nog durven twijfelen aan het intrinsieke bestaansrecht van al deze vakgebieden. Maar omdat er enerzijds nog steeds geen overeenstemming valt te bereiken over de respectieve inhoud van die afzonderlijke studie-onderdelen, terwijl anderzijds het belang wordt onderkend dat iedere student als aankomend historicus enigszins vertrouwd behoort te worden gemaakt met bestaan, aard en functie van deze vakken, mag binnen elke studierichting geschiedenis telkens worden geprobeerd aan een of meer van diezelfde programma-onderdelen - wat zij ook in de onderwijspraktijk ter plaatse mogen inhouden (en kosten) - met alle mogelijke variaties (zelfs met eventuele deviaties) vorm en inhoud te geven. Het gevolg van dit alles mag echter geenszins leiden tot een situatie, waarin elke uil zich een valk kan wanen.

Misschien is de verwachting gerechtvaardigd dat het er in de onderwijspraktijk inzake de reflectie op filosofische, theoretische en methodologische aspecten van de wetenschappelijke geschiedbeoefening in den lande wel helemaal niet zo amorf of willekeurig aan toe gaat als bovenstaande uitlatingen wellicht suggereren. Zo is er in luttele jaren tijd in Nederland een aantal courante inleidingen en overzichtswerken verschenen over geschiedfilosofie en geschiedtheorie. Hoezeer deze recente handboeken ook qua opzet, inhoud, invalshoek en vormgeving afwijken, de respectieve auteurs geven doorgaans op professionele wijze tekst en uitleg inzake inhoud en betekenis van de door ieder van hen gehanteerde begrippen en benamingen. Desondanks signaleert de lezer behalve onmiskenbare raakvlakken óók markante verschillen binnen de aan de orde gestelde geschiedfilosofische en geschiedtheoretische noties en concepties, bijvoorbeeld inzake aard, plaats en functie van de historiografie. Ankersmit, die er overigens voor pleit de begrippen theoretische geschiedenis of theorie van de geschiedenis 'op te geven en alleen de term geschiedfilosofie te behouden', rekent de historiografie, als 'de geschiedenis van de geschiedschrijving', met een eigen vraagstelling tot het eerste bestanddeel van de geschiedfilosofie.³ Van den Braembussche op zijn beurt beschouwt de historiografie als 'de geschiedenis van de geschiedwetenschap' (met een 'respectabele traditie', maar 'overwegend descriptief van aard en bijgevolg gekenmerkt door een armoede aan theorievorming'), als zodanig nochtans van groot belang, omdat zij in een dienende functie de geschiedtheoreticus 'bijzonder veel van de noodzakelijke empirische gegevens verschaft om de ontwikkeling van de geschiedbeoefening te karakteriseren.'⁴ Ten slotte verklaart Van der Dussen dat de historiografie, in de betekenis van 'de geschiedenis van de geschiedbeoefening', in eerste instantie 'niet als onderdeel van de filosofie van de geschiedenis' moet worden beschouwd; deze derde auteur onderkent - mede aan de hand van enige concrete voorbeelden - echter wel degelijk raakvlakken tussen enerzijds historiografie (die behalve descriptief ook 'analyserend' te werk kan gaan) en anderzijds filosofie van de geschiedenis, omdat filosofische

vraagstellingen nu eenmaal 'steeds', in heden en verleden, een rol spelen in de geschiedenis (als wetenschap).⁵

Voorts mag hier gewezen worden op een wat oudere, evenzeer toegankelijke en dito vruchtbaar blijvende mogelijkheid tot expliciete bezinning op filosofische, theoretische, methodologische en historiografische aspecten van de geschiedenis. Mogelijk als residu van hetgeen Jan Romein sinds 1946 - overigens zonder veel succes - onder de noemer 'theoretische geschiedenis' had bepleit, vormt het sinds 1974 te Amsterdam uitgegeven, gelijknamige tijdschrift *Theoretische Geschiedenis* juist onder deze titel nog steeds een ware symbiose op geschiedkundig en historisch terrein; al geruime tijd vóór de totstandkoming van artikel 232^b van het Academisch Statuut weerspiegelt de inhoud van dit interessante en veelzijdige tijdschrift, in de vorm van vele belangwekkende artikelen, bijdragen, boekbesprekingen en bibliografische rubrieken, bij auteurs en lezers de almaar toenemende en toe te juichen belangstelling voor geschiedfilosofie, theorie, methodologie, historiografie, ideeëngeschiedenis en aanverwante wetenschappen.

Is het zodoende al te gewaagd vast te stellen dat in dit land volop aandacht wordt gegeven aan en dito mogelijkheid wordt geboden tot bestudering van allerlei filosofische, theoretische, methodologische en historiografische aspecten van de geschiedenis als wetenschap? Binnen het onderwijscurriculum staan nut en noodzaak van een gerichte oriëntatie op al dergelijke aspecten van de geschiedenis buiten kijf. Zo is er ook wellicht nog meer onder studenten (met een relatief geringe onderzoekservaring) dan onder docenten een grote belangstelling te constateren om 'Over nut en nadeel van geschiedtheorie voor de historicus' van gedachten te wisselen.

Bij alle gerechtvaardigde behoefte aan reflectie of bezinning op de geschiedenis als wetenschap moet hier toch al één prealabele opmerking worden gemaakt: een (aankomend) historicus mag zijn geschiedkundige ijver niet beperken tot het zoeken van antwoorden op vragen naar zin en betekenis, op het waarom en hoe van het eigen métier. Als de wetenschappelijke studies en debatten niet meer de bestudering van de geschiedenis zèlf betreffen, maar steeds meer of zelfs alleen nog maar over visies en theorieën op of over interpretatiemogelijkheden van het verleden gaan, als geschiedfilosofie of geschiedtheorie zou (moeten) gaan prevaleren boven het concreet, dus ambachtelijk, historisch onderzoek en als onder de patronage van een alom gecultiveerde 'geschiedtheorie' aan universiteiten en lerarenopleidingen een collectief beoefend soort navelstaarderij onze dagen zou gaan vullen, dan verloochent de (aankomend) historicus zichzelf en de geschiedenis. Laat hier met een typering (uit 1931) van Jan Romein, aan wie toch geenszins een warme en actieve belangstelling voor theoretische aspecten van het vak kan worden ontzegd, het wezenlijk belang van de geschiedbeoefening, het belang van de ambachtelijke praktijk van de

historicus, nog eens worden onderstreept: geschiedbeoefening als vorm, waarin 'een cultuur haar *heden* (d.i. zichzelf) tracht te verstaan door zich rekenschap te geven van het haar toegankelijke verleden.'⁶ Onder verwijzing naar deze typering, waarin een onvermijdelijke subjectiviteit van het heden wordt onderkend, mag hier worden bepleit dat historici en geschiedfilosofen of geschiedtheoretici ten overstaan van hun geschiedenis en geschiedwetenschap - met de steeds meer divergerende specialisaties - zich ervan bewust zijn en blijven dat óók hun eigen wetenschap, vakgebied of specialisatie een (soms nog nauwelijks gekend) verleden en een (soms al beter gekende) geschiedenis heeft. Het kan beslist geen kwaad, wanneer historici over het verleden blijven denken, maar het historisch onderzoek vergt naast allerlei ambachtelijke bekwaamheden óók kennis van en inzicht in de geschiedpraktijken van heden en verleden. Met deze lange opmaat is dan het eigenlijke thema van een beknopte uiteenzetting bereikt: de historiografie, haar aard, functie en geschiedenis.

II.

Kennisneming van geschiedschrijving als resultante van geschiedbeoefening is voor de historicus een alledaags gegeven. Bij de wetenschappelijke bestudering van de geschiedenis maakt hij zoveel mogelijk gebruik van documentatie, zoals die onder meer in archiefbewaarplaatsen beschikbaar is. Veelal neemt hij reeds tevoren en tussentijds kennis van hetgeen tot dan toe geschiedbeoefenaren over zijn thema van onderzoek in de vorm van geschiedschrijving en bronnenpublicaties hebben gepubliceerd. Bij raadpleging van deze geschiedkundige produktie, de historiografie, van datzelfde thema wordt zodoende het geheel van het geschiedkundig werk, zoals dat over het betreffende thema in de geschiedbeoefening vorm en gestalte heeft gekregen, niet slechts bestudeerd, maar ook op een of andere wijze betrokken in probleemstelling en opzet van het beoogde onderzoek; mede op basis van deze historiografie verricht de historicus immers het eigenlijke onderzoek en rangschikt hij de resultaten ervan om ze vervolgens te modelleren tot geschiedschrijving.

Aldus doende, houdt de historicus zich impliciet bezig met historiografie, in de zin van: kennisneming, gebruik en beoordeling van de voor onderzoek beschikbaar en (meer of minder) geschikt gebleken praktische resultaten van eerdere geschiedbeoefening. Beoefening van de historiografie in deze (eerste en alledaagse) betekenis doet de historicus - veelal onbewust - onder meer inzien dat er in de loop van de tijd over eenzelfde onderwerp steeds anders is geoordeeld en geschreven. Diezelfde historicus kan vervolgens - bewust - tot het besef komen dat elke geschiedbeoefening - óók de zijne - leidt tot het inzicht dat een zo objectief mogelijk traceren en registreren van gebeurtenissen, veranderingen en processen uit een in wezen onachterhaalbaar maar nimmer dood verleden telkens weer in

opzet, probleemstelling en vormgeving impliciete kenmerken bevat van het tijdsgewricht,, waarin die geschiedbeoefening plaatsvond; elke geschiedschrijving draagt dan ook onmiskenbaar 'het navelmerk van den tijd, die haar baarde'.⁷ Zodanige uitlating kan op het eerste gehoor aanleiding geven tot een veronderstelde hang naar zeker determinisme, want zij lijkt de werkzaamheid van de historicus te reduceren tot louter dagtekening van de eigen tijd, maar zo simpel is het niet: dat elke geschiedschrijving met haar ontstaan hoe langer hoe meer 'gedateerd' lijkt, sluit geenszins een erkenning en inachtneming uit van 's mensen vermogen tot eigen keuzen en creativiteit ten opzichte van de geschiedenis als verleden en als wetenschap. Omdat zij zichzelf tijdens de totstandkoming van hun geschiedschrijving nu eenmaal niet boven de eigen tijd kunnen plaatsen, mogen historici zich steeds opnieuw bewust zijn van het gegeven feit dat ook hun eigen werk - inclusief de erin neergelegde idealen, intenties en inspiratie - zoals elk cultuurprodukt, op het moment van verschijning onmiddellijk 'historisch' wordt, daarmee telkens met andere ogen kan worden gelezen of herlezen en daarmee ook telkens anders door tijdgenoten en latere generaties in positieve of negatieve zin kan worden gewaardeerd.

In dit verband mag vervolgens expliciete aandacht worden gevraagd voor een andere, minder alleedaagse en meer strikte betekenis van het begrip historiografie: een historiografie par excellence, met mogelijkheden tot een meer multidimensionele benadering van en vormgeving aan het kenbare verleden. Het heeft - zeker in vergelijking met andere wetenschappen en disciplines - lang geduurd, maar ook historici zijn zich allengs bewust geworden van het feit dat ook de (al dan niet professioneel) beoefende geschiedenis zelf een geschiedenis heeft, die als zodanig weer object van historisch onderzoek kan zijn. Een nogal improviserisch en terloops beoefende 'geschiedenis van de geschiedenis' dateert eigenlijk pas uit de tweede helft van de achttiende eeuw, toen met name aan de universiteit te Göttingen enige hoogleraren (onder meer J.C. Gatterer en A.L. Schlözer) gingen beseffen dat de geschiedschrijving zichzelf tekort deed door haar eigen verleden, zoals neergelegd in het geschiedwerk van voorgangers, zonder meer te veronachtzamen.⁸ Hun pleidooien voor een historiografie in de zin van 'geschiedenis van de geschiedenis' moesten echter gaan verstommen met het geleidelijk maar zeker gestalte krijgende op basis van een rotsvast vooruitgangsgeloof - van een specifiek negentiende-eeuwse professionalisering van de geschiedbeoefening. Van hoe groot belang deze verwetenschappelijking van de geschiedenis ook geweest moge zijn, haar uitgangspunt dat een professionele geschiedbeoefening in feite helemaal opnieuw moest gaan beginnen, omdat de geschiedenis voortaan in beginsel alleen recht van spreken had op grond van consciëntieus bronnenonderzoek, had als praktische consequentie een miskennis, zelfs een strikte negatie van het bestaan en het bestaansrecht van beginselen en idealen uit de voorheen gepraktiseerde geschiedbeoefening.

Op de 'keerzijde der medaille' van die professionalisering is te onzent pas in 1939 geweest: 'het terugtreden uit de aandacht der vak-historici van de geschiedschrijving zelf'.⁹ Eveneens in 1939 constateerde Jan Romein, in een (eerst zeven jaar nadien gepubliceerde) lezing over 'Nieuwe stromingen in de geschiedwetenschap', als negatieve consequentie van het proces van verwetenschappelijking der geschiedbeoefening onder meer:

'De voornaamste belangstelling concentreerde zich op het uitgeven van ongedrukte bronnen en hoe nuttig, ja onontbeerlijk zelfs dit voor de bevordering der historische wetenschap ook geweest moge zijn, het verduisterde het feit, dat de oudere historische literatuur daarnaast altijd object van studie moest blijven. De geschiedenis, opgevat nu niet als het gebeurde zelf, maar als reflex daarvan in de historieschrijving is [...] als Penelope. 's Nachts rafelt zij het weefsel weer uiteen, dat zij overdag geweven heeft. Iedere generatie, althans iedere cultuurwending leest de geschiedenis met nieuwe ogen. [...] Het proces der verwetenschappelijking verloor dit uit het oog, omdat zij de oudere geschiedschrijving als onwetenschappelijk en daarmee afgedaan beschouwde [...]. Paradoxaal gezegd: dezelfde factoren die in de 19e eeuw de geschiedenis tot wetenschap hebben verheven, hebben die wetenschap, in zekere zin, juist weer ònhistorisch en ònwetenschappelijk gemaakt. Onhistorisch omdat zij haar de ogen deed sluiten voor het kernbegrip van alle historie: de veranderlijkheid, van àlles en óók derhalve van het historiebeeld; ònwetenschappelijk in hogere zin omdat zij het problematische aan zichzelf niet zag of er op z'n best eerbiedig omheen boog. Vertrouwend op haar eigen betrouwbaarheid, objectiviteit en onafhankelijkheid gaf zij zich niet of niet voldoende rekenschap van het waarom der vroegere onbetrouwbaarheid, subjectiviteit en afhankelijkheid. Zij mistekende zichzelf, omdat zij er geen rekenschap van gaf, hoe gewèldig mistekend àlle geschiedbeelden waren.'¹⁰

Mede aan de hand van dit onwelvoeglijk lange citaat mag hier worden gesteld dat geschiedschrijvers en geschiedbeoefenaars uit voorbije generaties - óók die van een tweede of zelfs derde garnituur - in hun scripta en acta voortleven. Ondanks en mede dankzij hun tekortkomingen, hebbelijkheden en vooringenomenheden ten opzichte van hun verleden zijn en blijven zij doorgaans welbespraakte 'tolken' van een bepaalde geestgesteldheid en tijd. Juist omdat de in hun geschiedwerk neergelegde bevindingen, voorkeuren en (voor)oordelen achteraf zo 'gedateerd' aandoen, bieden zij met hun - naar hedendaagse maatstaven - niet of nauwelijks nog valide weergave van 'hun' verleden ten behoeve van 'hun' (lezers)publiek nog steeds te weinig als buitengewoon bruikbaar erkende toegangen tot de tijd, waarin zij leefden en geschiedenis schreven.

Met het benadrukken dat ook oude en verouderde (zelfs onwetenschappelijke, onbetrouwbare of apert subjectieve) geschiedschrijving voor de historicus altijd object van studie moest blijven, kon Romein zijn ervaring en inzicht, opgedaan bij het samenstellen van de in 1932 van zijn hand verschenen *Geschiedenis van de Noord-Nederlandse geschiedschrijving in de middeleeuwen* aanspreken en zo de stiefkinderlijk behandelde historiografie als het 'nieuwe studievak' introduceren. In de 'Inleiding' van deze 'beschavingsgeschiedenis', die bij haar ontstaan nog was bedoeld als eerste bijdrage tot een op te zetten meerdelig werk waarin óók de Noordnederlandse geschiedschrijving van ná de Middeleeuwen aan bod zou komen,¹¹ had hij bepleit de geschiedschrijvers van weleer voortaan 'anders' te lezen: *niet* door te 'zoeken naar fouten of niet-fouten in hun feitelijke mededelingen', maar door hun geschiedschrijving zelf als 'object van onderzoek' te beschouwen, opdat aldus zou kunnen worden achterhaald hoe die geschiedschrijving van weleer, 'wanende over haar verleden te berichten, in werkelijkheid over haar heden dichtte'; als leidraad bij de studie van zodanige historiografie zou niet zonder meer moeten worden geloofd 'wat de geschiedschrijvers zeggen, maar evenmin, dat zij het zonder grond zeggen; geschiedschrijving blijkt dan te kunnen worden opgevat als 'bron van nieuwe kennis, niet van "het" verleden, maar van enkele honderden "verledens", die in de voorstelling der geschiedschrijvers ontstonden in dien en dien tijd en op die en die plaats', met andere woorden: oude en verouderde geschiedschrijving mag aldus worden opgevat als 'een bron van kennis der geestesgeschiedenis', of weer anders geformuleerd: 'geschiedschrijving als spiegel van de cultuur'.¹²

Naar aanleiding van al die in citaat en parafrase weergegeven uitlatingen van Romein kunnen hier minstens drie kanttekeningen worden gemaakt. Allereerst zij benadrukt dat het geschiedwerk van auteurs van weleer - in welke imperfecte staat dit ook in de ogen van het nageslacht mag verkeren - als zodanig steeds een primaire bron voor historiografisch onderzoek moet heten. Vervolgens mag worden opgemerkt dat de thematieken, waaraan al dat geschiedwerk is gewijd, veeleer van secundair belang zijn. Tenslotte nog een constatering van het betamelijke soort: op zijn beurt had ook Romein zijn preoccupaties en parti-pris en de in 1946 wereldkundig gemaakte conceptie van zijn 'theoretische geschiedenis' mag thans als zodanig geen validiteit meer hebben, maar dat alles mag geenszins onvermeld laten dat op grond van zijn voor- en nadien ook in de praktijk gebrachte belangstelling voor de geschiedenis van de geschiedschrijving in hem nog steeds een onvermoeibaar en deskundig pleitbezorger van een zinvolle en vruchtbare beoefening van de historiografie mag worden gezien.

III.

Als historiografie, in de meer strikte betekenis van geschiedenis van de geschiedbeoefening, thans kan worden omschreven als een zich wetenschappelijk rekenschap geven van de wijzen waarop men in een ver of nabij verleden met name in de vorm van geschiedschrijving heeft willen of moeten omgaan met het verleden, dan opent zich voor de beoefenaar van deze historische discipline een vrijwel onafzienbaar veld van werkzaamheid. Een courante synthese van de Nederlandse historiografie ontbreekt - helaas - weliswaar nog steeds, maar kennismaking van regelmatig verschijnende handboeken van buitenlandse komaf en van in toenemend aantal (in binnen- en buitenland) verschenen monografieën en detailstudies op het terrein van de wetenschappelijk beoefende historiografie laat in de loop van de tijd een almaar verder reikend perspectief zien van verbreding en verdieping.

Het is een van de vele verdiensten geweest van Herbert Butterfield dat hij is blijven benadrukken dat een methodisch beoefende historiografie niet slechts mag worden beschouwd als 'the study of past historians'; zij mag niet uitmonden in een loutere opeenvolging van individuele auteurs, evenmin in een chronologisch opgestelde lijst van encyclopedisch geredigeerde artikelen over afzonderlijke historici (met beknopte vermelding van levensloop en werkzaamheid), noch in een rangschikking van geschiedschrijvers in 'scholen' en 'richtingen'; einddoel van historiografie is dan ook geenszins een of ander 'book about books'.¹³ Natuurlijk behoren leven en werk van individuele historici tot het object van historiografie. Vragen als 'waarom en waarover schreven zij?', en 'welke beelden van verleden werkelijkheid ontwierpen zij als representanten van een cultuur, generatie, natie of groep?' zijn en blijven volkomen legitiem. Maar historiografisch onderzoek mag zich niet blijven beperken tot bestudering van leven en werk van geschiedschrijvers.

Om te weten te komen hoe onze kennis van het verleden tot stand kwam en telkens opnieuw gestalte kreeg en om inzicht te krijgen in de praktische invloed, die de geschiedenis (als achtereenvolgens literair genre en als wetenschap) heeft uitgeoefend op samenlevingen uit een ver en meer nabij verleden, kan de historiografie als historische discipline zichzelf steeds meer objecten, uitgangspunten en vormen toekennen; 'we still wait for an all-embracing history of history', verklaarde Butterfield in 1960 tijdens het tweede Internationale Historische Congres te Stockholm.¹⁴ Zijn leerling J.G.A. Pocock had toen historiografie al omschreven als 'the history of all the ways in which men felt committed to the past and bound to find out what it was.'¹⁵ In 1973 kon Butterfield vervolgens aan de historiografie nog een dimensie toevoegen: 'the study of the development of man's sense for the past, and the manifold relationships between living generations and their predecessors.'¹⁶

In zijn 'Pour une histoire de l'historiographie', gepubliceerd als handvest van het sinds 1982 verschijnende, internationaal opgezette tijdschrift *Storia della Storiografia* heeft de Franse historicus Charles-Olivier Carbonell de historiografie onvervaard als 'une discipline spécifique, autonome, enrichissante et passionnante' getypeerd.¹⁷ Ofschoon al te lang veronachtzaamd en geïdentificeerd met bibliografie (in de zin van boekbeschrijving) en al te zeer beschouwd als zou zij behoren tot het exclusief domein van filosofen en geleerden, heeft de historiografie thans een nieuwe, eigen status bereikt. Met de publikatie van zijn zes jaar eerder verschenen, even volumineuze als indrukwekkende monografie *Histoire et Historiens. Une mutation idéologique des historiens français 1865-1885* (Toulouse 1976) kon Carbonell de 'eigenstandigheid' van de 'histoire de la historiographie' ook op eigen onderzoek funderen.¹⁸ Gelet op de zorgvuldig gekozen uitgangspunten en de verrassend nieuwe methoden van onderzoek mag dit veelzijdige werk als model van alleszins verantwoord historiografisch onderzoek worden aanbevolen. Met de verschijning van dit opus is de tot dan toe in Frankrijk aanwezige achterstand op historiografisch terrein - die wellicht al te lang in de schaduw door werking en uitstraling van de fameuze *Annales*-traditie en van de evenzeer aan de weg timmerende *nouvelle histoire* - zeker in methodisch opzicht in één klap weggewerkt. De monografie van Carbonell is voorts daarom van belang omdat de auteur de veelsoortige geschiedbeoefening in Frankrijk tijdens de jaren 1865-1885, plaatst, beschrijft en analyseert in het milieu van tijd, wetenschap, politiek en samenleving van een natie, die als gevolg van interne en externe gebeurtenissen en ontwikkelingen schudde op haar grondvesten.

Mede aan de hand van dit voorbeeldige boek kan de geschiedbeoefening in historisch perspectief worden gezien als een produkt van een zich in vele vormen en gedaantes uitend historisch besef binnen samenlevingen; geschiedwerk is aldus niet slechts resultante van een bepaalde tijd, maar ook van manieren waarop men in die bepaalde tijd binnen een pluriforme samenleving telkens weer eender en anders kon of wilde aankijken tegen, kon of wilde omgaan met, kon of meende te moeten appelleren aan het verleden. Welnu, voor de praktijk van een wetenschappelijk beoefende historiografie, voor 'een ontwaren van beelden van verleden werkelijkheid',¹⁹ voor het traceren en registreren van het historisch besef en voor het onderkennen van zekere evoluties in de beeldvorming van het verleden zijn de geschriften van de geschiedschrijvers zelf ten enenmale onmisbaar en zijn de bevindingen en inzichten van geschiedfilosofische en geschiedtheoretische discussies van niet te miskennen belang. Maar evenzeer mag hier worden onderstreept dat de geschiedenis thans nog méér specimina van geregistreerd verleden kan onderscheiden en gebruiken: zo bijvoorbeeld ook inhoud en vormgeving van het geschiedenisonderwijs (in al zijn sectoren en al dan niet in ge vulgariseerde vorm), van allerlei historische

instituties (van wetenschappelijke genootschappen tot heemkunde-clubs), van tijdschriften (van wetenschappelijke periodieken tot stripverhalen), van romans, toneelstukken en -uitvoeringen, films en televisie-series, van monumenten en standbeelden, van herdenkingen en gedenkboeken, van historische optochten tot (inter)nationale manifestaties en dergelijke meer. Ook aan de hand van dit alles kan worden achterhaald wanneer en hoe de geschiedenis door uitbeelding is (mee)beleefd door individuen en telkens qua samenstelling wisselende (belangen)groepen uit zich telkens veranderende samenlevingen in de geschiedenis.

Het proberen te achterhalen van het historisch besef door de tijden heen kan voor de historicus als historiograaf een fascinerende en inspirerende ervaring inhouden. Zodanige studie maakt het hem mogelijk genesis en contouren van eigen standpunten, eigen keuzes en invalshoeken, eigen vragen en probleemstellingen scherper en meer gefundeerd af te bakenen en eigen en andermans resultaten van onderzoek aan de 'historie' ervan te relateren, opdat ware relativiteit - die ontstane afstanden bij een almaar verder divergerende geschiedwetenschap onderkent en overbrugt - vorm en inhoud van de eigen geschiedbeoefening steeds meer volledig verantwoord 'historisch' en 'geschiedkundig' doet zijn. Wellicht zullen zodanige habitus en werkzaamheid bijdragen tot een ooit nog eens op te leveren 'geschiedenis van de geschiedenis van de geschiedenis'.

Noten

1. Blijkens de tekst van artikel 232^b van het Academisch Statuut omvat het doctoraal examen in de geschiedenis onder meer: 'een of meer van de volgende in de nadere regeling aan te wijzen vakken: historiografie, methodologie, geschiedfilosofie, theorie van de geschiedwetenschap en een of meer andere vakken die ter ondersteuning van de studie dienstig zijn.'
2. Vergelijk in dit verband het recente debat tussen W.J. van der Dussen en C.A. Offringa over plaats en inhoud van de historiografie ten opzichte van de geschiedfilosofie (c.q. geschiedtheorie), in: *Taal en geschiedenis*. Themanummer Groniek *Over de relatie tussen taal en werkelijkheid in de geschiedbeoefening* (Groningen 1984) 103-131.
3. F.R. Ankersmit, *Denken over geschiedenis. Een overzicht van moderne geschiedfilosofische opvattingen* (Groningen 1984) 14.

Over aard, functie én geschiedenis van 'Historiografie'

4. A.A. van den Braembussche, *Theorie van de maatschappijgeschiedenis* (Baarn 1985) 68.
5. W.J. van der Dussen, *Filosofie van de geschiedenis. Een inleiding* (Muiderberg 1986) 56-57.
6. J. Romein, 'Kanttekeningen bij Huizinga's Cultuurhistorische Verkenningen' (1931), hier geciteerd naar J. Romein, *Het onvoltooid verleden, cultuurhistorische studies* (Amsterdam 1937) 76-77.
7. G.W. Kernkamp, *Van mensen en tijden. Studiën over geschiedschrijvers V* (Haarlem 1931).
8. H. Butterfield, *Man on his past. The study of the history of historical scholarship* (Cambridge 1969) 5-10.
9. J. Romein, 'Geschiedenis der geschiedschrijving' - n.a.v. H.E. Barnes, *A History of Historical Writing* (Oklahoma 1937) -, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 54 (1939) 310.
10. J. Romein, *In opdracht van de tijd. Tien voordrachten over historische thema's* (Amsterdam 1946) 55-56.
11. M. Carasso-Kok, 'Jan Romein en de Middeleeuwse geschiedschrijving in de Noordelijke Nederlanden', *Theoretische Geschiedenis* 9 (1982) 233-235 en 242.
12. J. Romein, *Geschiedenis van Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de middeleeuwen. Bijdrage tot de beschavingsgeschiedenis* (Haarlem 1932) xxii-xxiv.
13. H. Butterfield, *Man on his Past*, 3 en 14.
14. H. Butterfield, 'The history of the writing of history' in: *Comité International des Sciences Historiques*, Stockholm 21-28 Août 1960, (Göteborg/Stockholm/Uppsala 1960) 25, 37-38.
15. Ibidem, 37.
16. H. Butterfield, 'History of historiography' in: Ph.P. Wiener ed., *Dictionary of the history of ideas II* (New York 1973) 464.
17. Ch.-O. Carbonell, 'Pour une histoire de l'historiographie', *Storia della Storiografia. Rivista Internazionale* 1 (1982) 7.

18. Ch.-O. Carbonell, *Histoire et historiens. Une mutation idéologique des historiens français 1865-1885* (Toulouse 1976), met name 'Première partie: L'histoire et l'historiographie: bilan et méthode', 33-67.
19. J. Huizinga, 'Kort begrip van den aard der geschiedenis als cultuurverschijnsel en als wetenschap' in: *idem, Verzamelde werken VII* (Haarlem 1950) 185.